

KAROLINA SKARBEEK
MAŁGORZATA KIERZKOWSKA

SZANSE I ZAGROŻENIA W PROCESIE WYCHOWAWCZYM
W RODZINIE PATCHWORKOWEJ.
STUDIUM RODZINY ZREKONSTRUOWANEJ

WPROWADZENIE

Każda rodzina musi wypracować własny wzorzec tworzenia relacji, komunikacji czy oddziaływań wychowawczych. Już w tradycyjnych rodzinach nuklearnych jest to proces skomplikowany i długoterminowy, a tym bardziej złożony i czasochłonny w rodzinach patchworkowych. Zmiany, które obserwujemy w strukturze rodzin, przechodzenie od tradycyjnego modelu rodziny do modeli alternatywnych, zachęciły nas do uważnego przyjrzenia się tej formie organizacji życia rodzinnego, czyli rodzinom zrekonstruowanym, w literaturze przedmiotu nazywanym także rodzinami patchworkowymi (Burkacka, 2007; Lewandowska-Walter, 2014). Określenie to w pełni oddaje złożoność tego typu rodzinnego systemu. W skład takiego modelu rodziny wchodzi para dorosłych wychowująca dzieci partnera z poprzedniego związku lub dziecko wspólne, a także rodzic biologiczny, który na co dzień funkcjonuje poza podstawowym systemem rodzinnym (Lewandowska-Walter, 2014).

W dotychczas prowadzonych badaniach rodzin zrekonstruowanych (m.in. Dobkowska, 1984; Francuz, 1986; Kwak, 1990; Cherlin, Furstenberg, 1994; Hetherington, Henderson, 1997; Coleman, Ganong, Fine, 2000; Coleman, Fine, Ganong, Downs, Pauk, 2001) najczęściej koncentrowano się na problemach i trudnościach jakie towarzyszą budowaniu nowej rodziny, niewiele uwagi po-

Dr KAROLINA SKARBEEK – Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie; ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; e-mail: kskarbek@aps.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0090-139X>.

Dr MAŁGORZATA KIERZKOWSKA – Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie; ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; e-mail: mkierzkowska@aps.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8288-1988>.

Artykuł prezentuje fragment badań pilotażowych zrealizowanych w ramach grantu Miniatura4, pt. „Relacje rodzinne i oddziaływania wychowawcze w badanych rodzinach patchworkowych”, przyznanego przez Narodowe Centrum Nauki, ID: 487639

święcano zachowaniom, które przyczyniają się do powstania sprawnie działającego i satysfakcjonującego dla członków rodziny systemu (Coleman, Fine, Ganong, Downs, Pauk, 2001). Tworzenie nowego rodzinnego systemu, wymaga renegotjowania zewnętrznych granic, czyli ustalenia, kto będzie należał do nowego rodzinnego organizmu, a kto znajdzie się poza nim (np. byli małżonkowie), wyznaczenia wewnętrznych granic, a także ustalenia zasad i ról, które tworzą nowy układ rodzinny, w tym oddziaływania wychowawcze (Golish, 2003; Hetherington, 1999). Wychowanie jest złożonym procesem uwarunkowanym wieloma czynnikami współzależnie się determinującymi. Rodzice, którzy chcą zapewnić optymalny rozwój swojemu potomstwu biologicznemu i przybranemu, muszą między innymi stosować odpowiednie strategie wychowania i kontroli zachowania swoich pociech. W literaturze przedmiotu strategie w wychowaniu są różnorodnie definiowane i charakteryzowane, mogą być także w różny sposób opisywane, między innymi w paradygmacie stylów, postaw czy kompetencji rodzicielskich. Charakteryzują je także wieloczynnikowe uwarunkowania (Płopa, 2008). Z tego też względu dla uzyskania pełnego obrazu procesu wychowawczego w rodzinie patchworkowej zastosowałyśmy złożoną strategię badawczą, polegającą na pozyskaniu danych nie tylko za pośrednictwem badań kwestionariuszowych interesujących nas aspektów funkcjonowania rodziny patchworkowej, ale także wzbogaciłyśmy je informacjami z wywiadów i obserwacji. Ponadto przeprowadziłyśmy badanie stosunków rodzinnych oraz postaw i kompetencji rodzicielskich z perspektywy poszczególnych członków systemu rodzinnego – rodziców biologicznych i przybranych oraz samych dzieci.

W niniejszym artykule zostaną zaprezentowane wyniki fragmentu badań, których głównym celem było poznanie relacji rodzinnych oraz oddziaływań wychowawczych w badanych rodzinach patchworkowych z punktu widzenia poszczególnych członków tych złożonych systemów. Badanie było przeprowadzone w strategii badań jakościowych w paradygmacie interpretatywnym, z wykorzystaniem metody indywidualnych przypadków. Na przykładzie rodziny państwa M. omówimy mocne i słabe strony oddziaływań wychowawczych w rodzinie patchworkowej.

1. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA SYTUACJI RODZINNEJ PAŃSTWA M.¹

Rodzina państwa M. składa się z czterech osób: pani Ewy (42 lata), jej partnera – pana Adama (44), Jana (17) – syna Ewy z pierwszego małżeństwa oraz Piotra (11) – wspólnego dziecka pary. Pani Ewa z panem Adamem są razem od 2007 roku. Państwo M. mieszkają w centrum dużego miasta. Oboje partnerzy mają wyższe wykształcenie, pracują zawodowo. Jan jest uczniem liceum ogólnokształcącego. Chłopiec mieszka wraz z mamą, panem Adamem (ojczymem) i swoim przyrodnim bratem Piotrem. Biologiczny ojciec Jana ponownie się ożenił. Z drugą żoną ma troje dzieci. Jan rzadko utrzymuje kontakt z biologicznym ojcem, mimo to, jak deklaruje, czuje się z nim związany. Piotr, wspólne dziecko pani Ewy i pana Adama, jest uczniem czwartej klasy szkoły podstawowej.

2. RODZINA PATCHWORKOWA PAŃSTWA M. W PERCEPCJI DZIECI I ICH RODZICÓW – RELACJE (SPÓJNOŚĆ I ELASTYCZNOŚĆ), STRUKTURA, HIERARCHIA, KOMUNIKACJA

Chcąc dogłębnie poznać system wychowawczy danej rodziny nie można tego uczynić nie badając relacji, struktury i hierarchii rodzinnej. W tym kontekście istotne było przyjrzenie się szczególnie dwóm wymiarom życia rodzinnego: spójności i elastyczności. Spójność rodzinna jest definiowana jako „więź emocjonalna między członkami rodziny” (Olson, 2013, s. 7). Wymiar spójności przedstawiany jest jako kontinuum od niezwiązania poprzez obszar spójności zrównoważonej do splątania na drugim biegunie (Margasiński, 2013, s. 13). Drugi z ważnych wymiarów dla prawidłowego funkcjonowania rodziny to elastyczność, która jest określana jako „jakość i stopień zachodzących w systemie zmian, dotyczących przywództwa, pełnionych ról oraz zasad wzajemnych relacji i wynikających z negocjacji pomiędzy członkami rodziny”. (Olson, 2013, s. 7). Wyróżniono trzy poziomy nasilenia elastyczności tworzące także kontinuum: począwszy od sztywności, poprzez zrównoważoną elastyczność po chaotyczność (Margasiński, 2013). Oprócz spójności i elastyczności, istotnym wymiarem w ocenie życia rodzinnego jest komunikacja, określana jako „umiejętności pozytywnego porozumiewania się wykorzystywane przez dany system partnerski lub rodzinny” (Olson 2013, s. 7). Choć jest wymiarem pomocniczym, jest zarazem kluczowa, gdyż dzięki komunikacji możliwe jest ukształtowanie określonej modalności wszystkich wymiarów. Utrzymana na właściwym poziomie umożliwia rodzinom dostosowanie zakresów

¹ Mając na uwadze zachowanie anonimowości, imiona osób badanych zostały zmienione.

elastyczności i spójności do wymagań sytuacyjnych lub rozwojowych. Jeszcze jedną ważną zmienną opisującą rodzinę jest satysfakcja z życia rodzinnego. Definiuje się ją jako „stopień, w jakim członkowie rodziny czują się ze sobą szczęśliwi i spełnieni” (Olson, 2004, za Margasiński, 2013, s. 15). Zarówno w przypadku spójności, jak i elastyczności zakłada się, że umiarkowane poziomy, jakie przybierają te zmienne przy efektywnej komunikacji, są charakterystyczne dla rodzin dobrze funkcjonujących. Przy skrajnych poziomach elastyczności i spójności w systemach rodzinnych pojawiają się problemy. Struktury spójności w rodzinach dysfunkcyjnych są zazwyczaj sztywne (mało podatne na zmiany) lub chaotyczne (mało stabilne) (Lewandowska-Walter, Błażek, 2018).

W celu zbadania spójności i elastyczności oraz komunikacji i zadowolenia z życia rodzinnego zastosowaliśmy kwestionariusz Skale Oceny Rodziny (SOR)². Uzyskane profile wyników w zakresie spójności i elastyczności oraz komunikacji i satysfakcji życia rodzinnego poszczególnych członków rodziny Państwa M. są zróżnicowane. Konfiguracja wyników Pani Ewy³ odpowiada profilowi Sztywno-Niezwiązanemu. Obniżone wyniki w skalach Zrównoważonej Spójności i Zrównoważonej Elastyczności wskazują, że w jej percepcji jest to rodzina problemowa, chociaż nasilenie trudności będzie mniejsze niż w rodzinach nierównoważonych. Natomiast jej partner, pan Adam⁴ uzyskał konfigurację wyników najbliższą profilowi Spójno-Sztywnemu. Taki typ rodziny cechuje wysoki poziom emocjonalnej bliskości oraz sztywności. Na ogół takie rodziny dobrze funkcjonują, ale ich członkowie ze względu na przejawiany poziom sztywności,

² Skale Oceny Rodziny (SOR), autorstwa Andrzeja Margasińskiego, to polska adaptacja kwestionariusza FACES-IV (Flexibility and Cohesion Evaluation Scales) Davida H. Olsona (Margasiński, 2013). Narzędzie to posłużyło nam do zbadania starszych członków rodziny patchworkowej (oprócz jednego z dzieci – 11 letniego Piotra). SOR jest narzędziem przeznaczonym do badania osób od 12 roku życia. Do zbadania percepcji różnych aspektów życia rodzinnego w przypadku młodszych dzieci (poniżej 12 roku życia) zastosowaliśmy, m.in. Test Relacji Rodzinnych (Lewandowska-Walter, Błażek, 2018).

³ Pani Ewa uzyskała obniżone wyniki zarówno w skali Zrównoważona Spójność (4 sten), jak i Zrównoważona Elastyczność (4 sten), przy rezultatach na poziomie przeciętnym w skali Niezwiązanie (5 sten) i obniżonych w skali Splątanie (4 sten), oraz wysokich w skali Chaotyczność (8 sten) i przeciętnych w skali Sztywność (6 sten). Skala stenowa składa się z 10 jednostek. Sten 1 świadczy o bardzo niskich wynikach; steny 2-3 o niskich wynikach; sten 4 o obniżonych wynikach; steny 5-6 o przeciętnych wynikach; sten 7 o podwyższonych wynikach; steny 8-9 o wysokich wynikach, a sten 10 świadczy o bardzo wysokich wynikach. Wyniki wyrażone w stenach interpretuje się jako stopień nasilenia danej zmiennej w kierunku pożądanym bądź niepożądanym z punktu widzenia wybranej teorii psychologicznej.

⁴ Pan Adam uzyskał wysokie wyniki w skali Zrównoważona Spójność (8 sten), a przeciętne w skali Zrównoważona Elastyczność (6 sten), przy obniżonych w skali Niezwiązanie (4 sten), przeciętnych w skali Splątanie (5 sten) oraz Chaotyczność (6 sten) i podwyższonych w skali Sztywność (7 sten).

często mają problemy związane z wprowadzaniem zmian sytuacyjnych bądź rozwojowych. Oboje partnerzy⁵ ocenili poziom komunikacji rodzinnej jako obniżony. Co ciekawe każde z nich zupełnie inaczej doświadcza satysfakcji z życia rodzinnego. Pani Ewa wskazuje na podwyższony poziom zadowolenia z życia w tej rodzinie a pan Adam ocenia go jako niski.

Natomiast uzyskane rezultaty przez starszego syna Jana⁶ są najbliższe profilowi Zrównoważonemu, który charakteryzuje się właśnie najwyższymi wynikami na skalach Zrównoważonej Spójności i Zrównoważonej Elastyczności i niskimi na wszystkich skalach Niezrównoważenia. Taki model rodziny cechuje wysoki poziom zdrowego funkcjonowania. Rodziny takie dobrze sobie radzą z napięciami emocjonalnymi i ewentualnymi problemami życia codziennego. Przedstawione wyniki wskazują na odmienną percepcję tej rodziny przez poszczególnych członków tego systemu.

Oprócz wyników poszczególnych skal, dla każdego z członków rodziny można też obliczyć trzy wskaźniki złożone: spójności, elastyczności i ogólny⁷. Najwyższe wskaźniki, znacznie wyższe od 1 we wszystkich kategoriach odnotowano dla odpowiedzi syna Jana⁸. W jego percepcji rodzina jest spójna i elastyczna a zatem zrównoważona. Podobnie w zakresie spójności i ogólnego zrównoważenia systemu spostrzega rodzinę ojczym Adam. On nieco gorzej ocenia elastyczność tej rodziny. Najniższe wartości osiągnęły wszystkie wskaźniki obliczone na podstawie odpowiedzi matki - Pani Ewy, co wskazuje, że w jej percepcji ten system rodzinny boryka się z różnymi problemami. Niemniej jednak globalne wskaźniki wspólne dla całej rodziny przyjęły wartość powyżej 1, co oznacza, że w ogólnej ocenie ten system rodzinny cechuje zrównoważenie.

⁵ Pani Ewa i pan Adam uzyskali obniżone wyniki w skali Komunikacja (4 sten). Pani Ewa uzyskała podwyższone wyniki w skali Zadowolenie (7 sten) a pan Adam uzyskał wyniki niskie w tej skali (3 sten).

⁶ Jan uzyskał wysokie wyniki w skali Zrównoważona Spójność (8 sten) i przeciętne w skali Zrównoważona Elastyczność (6 sten). W pozostałych skalach Niezwiązanie (4 sten), Splątanie (4 sten), Sztwność (3 sten) i Chaotyczność (4 sten) otrzymał wyniki obniżone albo niskie. Jan dość dobrze ocenia komunikację w rodzinie (7 sten) i bardzo dobrze zadowolenie z życia rodzinnego (8 sten).

⁷ Wskaźniki te uwzględniają stosunek skal Zrównoważenia do skal Niezrównoważenia i w ten sposób umożliwiają ocenę, będącą miarą prawidłowości funkcjonowania rodziny. Badając poszczególnych członków rodziny za pomocą kwestionariusza SOR uzyskuje się wyniki wskazujące na indywidualną percepcję tej rodziny przez danego badanego. Obliczając średnie arytmetyczne z rezultatów wszystkich członków rodziny, otrzymuje się wskaźnik wspólny dla całej rodziny. Wskaźnik ogólny jest „miarą zdrowia rodziny” (Margasiński, 2013, s. 25).

⁸ Im wyższy wskaźnik ogólny, większy od 1, tym bardziej zrównoważony dany układ rodzinny, a im mniejszy od 1, tym bardziej problematyczny układ rodzinny. Wskaźnik ogólny bliski 0 wskazuje na najbardziej niezrównoważony system rodzinny.

W przypadku dzieci poniżej 12 roku życia w celu zbadania percepcji różnych aspektów życia rodzinnego, takich jak struktura rodziny oraz jakość relacji i więzi rodzinnych zastosowaliśmy inne narzędzia badawcze, między innymi Test Relacji Rodzinnych⁹. W tej rodzinie patchworkowej młodszym dzieckiem, które zbadałyśmy za pomocą tego testu był Piotr, 11 letni syn Państwa M. W pierwszej części badania Testem Relacji Rodzinnych Piotr ujawnił pewne trudności ze wskazaniem członków rodziny, zawahał się, kto należy do rodziny. Piotr ostatecznie zdecydował, że w skład najbliższej rodziny wchodzi (podał taką kolejność): on sam, mama, dziadek Mirek (ze strony mamy), babcia Magdalena (ze strony mamy), tata, brat Jaś. Określenie hierarchii w rodzinie zaproponowane przez Piotra obrazuje pewną specyficzną sytuację rodzinną, być może związane jest to z jej rekonstrukcją. W tym teście hierarchię w systemie rodzinnym ocenia się na podstawie różnicy w liczbie klocków, które zostały użyte do podwyższenia postaci w poszczególnych podsystemach. W percepcji Piotra dziadkowie (ze strony mamy) zyskali wyższą pozycję w hierarchii niż rodzice (dziadek otrzymał 3 klocki, babcia 2 klocki a mama i tata oraz brat po jednym klocku). Chłopiec w sensie pozycji (wpływu i znaczenia w rodzinie) sobie nie przydzielił żadnego klocka, choć siebie jako pierwszego wymienił spośród osób należących do rodziny. Zdaniem Piotra dziadkowie od strony mamy, którzy nie mieszkają razem z nimi są umiejscowieni najwyżej w hierarchii rodzinnej. Mama i tata zostali umiejscowieni na tej samej wysokości, każde z nich zostało postawione na jednym klocku, co oznacza relacje egalitarne, podsystem rodziców charakteryzuje się niskim poziomem hierarchii.

Układ figurek na planszy, symbolizujących poszczególnych członków rodziny zaproponowany przez Piotra, obrazuje poziom największej jego bliskości z tatą i bratem Jankiem. Piotr figurkę mamy ustawił jako drugą na planszy, zaraz po ustawieniu swojej figurki. Rodziców – mamę i tatę umieścił blisko siebie. Brat Janek ustawiony został koło babci i Piotra. Trzeba zauważyć, że wszyscy członkowie rodziny Piotra ustawieni są blisko siebie, właściwie wszyscy skupieni są wokół siebie na przyległych polach, co wskazuje w ocenie chłopca na dużą bliskość emocjonalną panującą w rodzinie. Takie ustawienie charakterystyczne jest dla rodzin o wysokim poziomie spójności. Osoby, które dziecko uwzględniła jako członków rodziny oraz kolejność ich wymienienia i ustawienia na planszy świadczy

⁹ Test Relacji Rodzinnych, autorstwa Aleksandry Lewandowskiej-Walter i Magdaleny Błażek (2018), pozwala uzyskać informacje o takich aspektach funkcjonowania rodziny, jak struktura rodziny oraz jakości relacji pomiędzy jej członkami. Narzędzie przeznaczone jest do badania dzieci w wieku od 6 do 14 lat. Badanie składa się z dwóch części, w pierwszej uzyskujemy informacje o formie relacji, za pomocą figurek ustawianych na planszy badany prezentuje strukturę swojej rodziny, a w drugiej o jakości relacji rodzinnych na podstawie wysyłanych i otrzymywanych wiadomości.

o tym, jak dziecko rozumie granice zewnętrzne rodziny, czyli granice systemu rodzinnego. Jak pisze Lewandowska-Walter i Błazek (2018) w rodzinach prawidłowo funkcjonujących albo takich w których rodzina nie doświadczyła kryzysów czy zmian związanych ze swoją strukturą, granice rodziny dotyczące tego, kto do niej należy są zazwyczaj jednoznaczne. Dziecko nie przejawia niepewności kogo należy uwzględnić w badaniu, zazwyczaj wybiera rodziców, siebie i rodzeństwo. Natomiast w rodzinach zrekonstruowanych lub w sytuacji okołorozwodowej dzieci częściej wymieniają dziadków lub inne osoby z dalszej rodziny. Takim nie w pełni jasnym granicom często towarzyszy również odwrócenie hierarchii w systemie. Taką właśnie sytuację można zaobserwować w odpowiedziach Piotra. Chłopiec początkowo wahał się, kogo właściwie powinien uwzględnić, jako członków swojej rodziny. Przy podejmowaniu decyzji próbował to szczegółowo wytłumaczyć. Ponadto osoby z dalszej rodziny – dziadek Mirek i babcia Magda, zajmują w rodzinie wyższą pozycję, a zatem może to świadczyć o tym, że mają oni większą władzę i częściej podejmują decyzje niż rodzice (dziadek i babcia ustawieni odpowiednio na 3 i 2 klockach a rodzice każdy na jednym klocku).

Przy analizowaniu granic systemu rodzinnego należy również zwrócić uwagę na granice wewnętrzne, czyli granice wyodrębniające podsystemy – podsystem rodziców i podsystem rodzeństwa. W analizowanym przypadku można zaobserwować najbardziej korzystny układ, w którym dorośli tworzą spójny i jasno wyodrębniony podsystem rodzicielski. Ma to duże znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania całego systemu. Piotr spostrzega rodziców jako spójną diadę i pokazuje to w ich ustawieniu na planszy – matka i ojciec stoją blisko siebie. Istotna jest także diagnoza granic podsystemu rodzeństwa, szczególnie w przypadku rodzin patchworkowych. Piotr jest blisko związany ze swoim bratem przyrodnym, ciepło o nim opowiada. Na planszy umiejscowił brata blisko siebie. Może to świadczyć o tym, że chłopcy się wspierają i dają sobie poczucie bezpieczeństwa.

W pierwszej części badania ustawianie na planszy postaci symbolizujących członków rodziny pozwala na ogólną ocenę struktury relacji w systemie rodzinnym. Natomiast w drugiej części badania, Piotr, miał za zadanie wysyłać różne wiadomości poszczególnym członkom rodziny. Liczba i typ komunikatów kierowanych przez chłopca do każdej z osób pozwala ocenić siłę i jakość więzi emocjonalnych, służy lepszemu zrozumieniu informacji uzyskanych w pierwszej części badania. Chłopiec wysłał podobną liczbę pozytywnych komunikatów do babci (4), do mamy (3), do taty (3), do brata (3), jedynie do dziadka wysłał tylko 1 komunikat pozytywny. Piotr od wszystkich członków rodziny odczuwa porównywalne wsparcie i troskę, świadczy o tym podobna liczba wiadomości pozytywne

odzwierciedlające pozytywny stosunek do dziecka od mamy (2), taty (2), brata (2), babci (3), dziadka (3). Jednocześnie przy niewielkiej liczbie komunikatów negatywnych skierowanych do dziecka. Ponadto Piotr zdecydował, że aż 9 wiadomości w tej kategorii trafi do kosza. Uznał, że nie kieruje do żadnego członka rodziny między innymi takich wiadomości, jak: *Kiedy mam kłopoty, nie mogę na Ciebie liczyć, Gniewasz się na mnie bez powodu*, itp. Natomiast najwięcej komunikatów negatywnych Piotr wysłał bratu (6), znalazły się tam wiadomości typu: *Czasami zanadto marudzisz, Czasem dokuczasz*, itp. Chłopiec aż 4 spośród wiadomości w tej kategorii umieścił w koszu (np. *Czasem myślę, że lepiej byłoby w rodzinie bez Ciebie, Czasami nie mogę Cię znieść*). Chłopiec wysłał także 3 negatywne komunikaty do mamy (np. *Czasami psujesz zabawę, Czasem złościsz się bez powodu*), jeden do taty (*Czasem jesteś wybuchową osobą*) i żadnych takich wiadomości nie wysłał do dziadków.

Komplementarne dla przedstawionych wyników badań kwestionariuszowych są wyniki wywiadów mieszanych przeprowadzonych z dorosłymi członkami rodziny oraz starszym synem – Janem. Odnosząc się do jakości wspólnego życia w nowej rodzinie patchworkowej pani Ewa w pierwszej kolejności zwróciła uwagę na fakt, iż Jan, jej zdaniem, czuje się jej pełnoprawnym członkiem. Dobrze układają się jego relacje z ojczymem Adamem. Przez wiele lat chłopiec utrzymywał także bliski kontakt z biologicznym ojcem i jego rodziną. Obecnie relacje starszego syna z ojcem i jego rodziną są chłodne, ograniczone do kurtuazyjnych rozmów telefonicznych i sporadycznych spotkań. Nowy rodzinny system, który stworzyła pani Ewa z panem Adamem spełniał jej oczekiwania dotyczące udanej, dobrze funkcjonującej rodziny. Dorosli członkowie rodziny wysoko oceniają rodzinny patchwork. Mimo, iż każda z osób do niego należąca, jak stwierdził pan Adam, ma trudny charakter, wszyscy dobrze się w nim czują. W percepcji starszych członków rodziny wyraźnie zarysowany został podział na diady: pana Adama z Piotrem oraz pani Ewy z Janem, które determinowane są zainteresowaniami oraz wspólnie spędzonym czasem. Osoby badane nie postrzegają tego jako negatywnego zjawiska, uważają, że podział ten dokonywał się na przestrzeni lat w sposób naturalny i wynikał między innymi z ustalonego podziału obowiązków rodziców. Wynikało to również z tego, że w okresie wczesnego dzieciństwa Jana, pani Ewa poświęcała mu dużo czasu i uwagi. Wspólnie spędzali dużo czasu, wypełnionego różnymi aktywnościami. Doświadczenia związane z rozpadem pierwszej rodziny bardzo wzmocniły więź matki z synem. Z biegiem lat relacja pani Ewy z Janem ulegała zmianom. Niechęć chłopca do rzetelnego wypełniania obowiązków szkolnych i w konsekwencji narastające trudności w nauce, wpływały na jakość ich relacji. Generowały także konflikty z ojczymem. Wskazane problemy

odnosiły się przede wszystkim do okresu poprzedzającego egzaminy chłopca do szkoły średniej. Obecnie, gdy Jan kończy liceum, ingerencja rodziców w jego edukację jest mniejsza. Poprawiły się także relacje mamy z synem. Chłopiec chętnie z nią rozmawia, liczy się z jej zdaniem, radzi się w ważnych dla niego sprawach, zawsze może na niej polegać. Mimo, że często dochodzi między nimi do konfliktów i kłótni, potrafią wyciągać z nich konstruktywne wnioski, przyznać się do błędu, przeprosić.

Pan Adam i Janek dobrze się rozumieją, choć także między nimi często dochodzi do konfliktów. Chłopiec, zdaniem ojczyma, ma trudny charakter, chce, aby jego zdanie w rodzinie było słyszalne, najważniejsze, jest niezwykle uparty. Na początku tworzenia rodzinnego patchworku największym wyzwaniem przed jakim stanął pan Adam w relacji z Janem było zbudowanie autorytetu. W rodzinie znaczącą pozycję mieli dziadkowie, rodzice pani Ewy, którzy w okresie okołorodowodowym wspierali córkę w opiece nad wnukiem, aktywnie uczestniczyli w procesie jego wychowania. Z ich zdaniem Jan liczył się najbardziej. Przy tak wyraźnie zaznaczonej, wysokiej pozycji dziadków w rodzinnej hierarchii panu Adamowi, który dołączył do rodzinnego systemu trudno było przejąć rolę „głowy rodziny”. Wymagało to od mężczyzny pracy i cierpliwości.

Natomiast w codzienności pani Ewy i młodszego syna – Piotra niewiele jest działań wspólnych, które pozwoliłyby im na lepszą integrację, mimo to kobieta spośród wszystkich osób należących do rodzinnego systemu właśnie z nim czuje się emocjonalnie najbardziej związana. W okresie wczesnego dzieciństwa Piotra, obowiązki zawodowe zmusiły kobietę do szybkiego powrotu do pracy, wówczas zadania związane z opieką nad młodszym synem przejął pan Adam. Pani Ewa ze smutkiem podkreśliła, że jej zaangażowanie w opiekę i wychowanie młodszego syna oraz czas, który mogła mu wówczas poświęcić był ograniczony, co wpłynęło na ich relacje. Bardzo brakowało jej wspólnych chwil z dzieckiem.

Pan Adam, podobnie jak jego partnerka, wskazał na polaryzację w relacjach rodziców z dziećmi. W jego przekonaniu podział na diady powstał naturalnie, a czynnikiem determinującym były łączące rodziców z dziećmi pasje. Mężczyzna spędza więcej czasu z młodszym synem. Postrzega siebie jako „przewodnika” i „organizatora” życia Piotra. Chłopiec chętnie dzieli się z nim swoimi sprawami, ale gdy ma ochotę na zwierzenia lub potrzebuje bliskości wówczas wybiera mamę. Niezwykle istotne wydaje się być stwierdzenie mężczyzny, że mimo iż zdaje sobie sprawę, że powinien dzieci traktować tak samo, to w sytuacjach trudnych np. konfliktu między chłopcami, częściej staje po stronie swojego biologicznego dziecka. Fakt ten tłumaczy jego wiekiem i przekonaniem, że wymaga on większej ochrony i wsparcia.

W kontekście prowadzonych przez nas badań istotne znaczenie dla funkcjonowania szeroko rozumianego rodzinnego systemu mają relacje „nowej” rodziny z biologicznym rodzicem dziecka funkcjonującym poza systemem zasadniczym, macochą oraz przyrodnim rodzeństwem Janka. Biologiczny ojciec chłopca nie wyraził zgody na udział w badaniu, dlatego podstawą analizy łączących ich relacji jest perspektywa pani Ewy oraz Jana. Jak wcześniej zaznaczyliśmy obecnie kontakty syna z ojcem i jego rodziną zostały ograniczone. Przełomowym momentem, który przyczynił się do zmiany w relacjach chłopca z ojcem i jego rodziną był konflikt, do którego doszło podczas wspólnych wakacji. Chłopiec stwierdził, że: „dochodziło do «zgrzytów» i trochę się poharataliśmy, gdzieś tam po drodze”, mimo to wakacje wspomina pozytywnie. Łączące go z biologicznym ojcem relacje określa jako „chłodne i suche”. Stwierdził, że „dogaduje się z ojcem”, ale gdy spędzają ze sobą więcej czasu dochodzi między nimi do konfliktów. Mężczyzna „ma silny charakter” i „lubi panowanie nad rodziną”. Janek uważa, że ma podobne cechy charakteru. Postrzega siebie jako osobę dominującą, nie lubiącą sprzeciwu, co prowokuje konflikty między nimi. Ojcu trudno jest zaakceptować ekscentryczny sposób bycia chłopca oraz jego dyrektywne zachowanie względem młodszego rodzeństwa. Jan, odnosząc się do relacji z przyrodnim rodzeństwem od strony ojca, określił je jako „pełne dobroci” i „wzajemnej miłości”, choć obecnie utrzymują sporadyczne kontakty.

Codziennosc Janek dzieli z bratem Piotrem. Ich relacje opisał następująco: „my jesteśmy bardzo (...) ciekawie skonstruowaną relacją, bo my się niekiedy potrafimy strasznie, ale to tak strasznie pokłócić, no koniec końców, ktoś przychodzi, mówi: «No przepraszam». I ktoś mówi: «Nie ma za co, ja też przepraszam»”. Mimo różnic wynikających z odmiennych temperamentów, zainteresowań, łączy ich bliska więź, braterska miłość. Wspierają się w trudnych chwilach, troszczą o siebie, mogą na sobie polegać.

Ważną osobą w życiu Jana jest także macocha, nazywana przez niego „przyszywaną mamą”. Chłopiec określił ją jako osobę wyjątkową, która zawsze interesowała się jego sprawami, traktowała jak własne dziecko. Dbałość i troska jaką wykazywała względem chłopca, uważa za oznakę jej miłości, którą odwzajemnia. Warto dodać, że panią Ewę i panią Joannę (macochę) łączą serdeczne, koleżeńskie stosunki. Miłością Jan darzy także pana Adama, swojego ojczyma.

3. POSTAWY I KOMPETENCJE RODZICIELSKIE JAKO WAŻNE KOMPONENTY SYSTEMU WYCHOWAWCZEGO

Badanie środowiska rodzinnego w konwencji postaw i kompetencji rodzicielskich ma bogatą tradycję naukową. Zastosowanie w badaniu zmiennych ściśle odnoszących się do postaw rodzicielskich w sposób trafny opisuje występujący w rodzinie styl wychowawczy i sposób postępowania rodziców wobec dziecka (Plopa, 2008). W literaturze przedmiotu można spotkać wiele typologii postaw rodzicielskich, obejmujących dużą różnorodność wymiarów w zależności od przyjmowanych stanowisk teoretycznych. W swoich badaniach rodzin patchworkowych zdecydowałyśmy o przyjrzeniu się kilku podstawowym wymiarom, takim jak: Akceptacja, Odrzucenie, Autonomia, Nadmierne Ochronianie, Nadmierne Wymaganie i Niekonsekwencja. Wybór takiej typologii ma swoje uzasadnienie w użyciu wystandaryzowanego narzędzia, jakim jest Skala Postaw Rodzicielskich, autorstwa Mieczysława Plopy (2008). Mając na uwadze pełną i rzetelną ocenę relacji rodzinnych oraz sytuacji wychowawczej dzieci w rodzinie patchworkowej, dokonaliśmy badania postaw rodzicielskich obojga rodziców, w tym macochy lub ojczyma.

W zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich pani Ewa i pan Adam¹⁰ uzyskali podobne wyniki. Prezentowana przez nich konfiguracja postaw rodzicielskich, obrazuje bliski kontakt rodziców z dziećmi, który sprzyja swobodnej wymianie uczuć, buduje poczucie ufności i bezpieczeństwa. Świadczy także o wysoce pożądanym traktowaniu dziecka przez rodzica, rozumieniu potrzeb niezależności dziecka oraz o elastycznym dostosowywaniu zachowania rodzicielskiego do potrzeb rozwojowych swoich dzieci. Państwo M., przejawiając postawę autonomii, stwarzają możliwości dzieciom do podejmowania prób samodzielnego rozwiązywania doświadczanych przez nich problemów, służąc pomocą, ale nie narzucając w sposób bezwzględny rozwiązań. Oboje też prezentują właściwą postawę w zakresie ochraniań dzieci, na odpowiednim poziomie troszczą się o dzieci, wierzą w ich możliwości i ufają, że te są w stanie sprostać wymaganiom otoczenia bez ich nadmiernego wsparcia i ingerencji. W zakresie stawianych wymagań i przejawianej konsekwencji w wychowaniu Pani Ewa prezentuje właściwą postawę, starając się w odpowiedni sposób bez nadmiernej bezwzględności

¹⁰ Pani Ewa uzyskała wysokie wyniki w skalach Akceptacja (8 sten) oraz Autonomia (8 sten), przy obniżonych wynikach w skali Niekonsekwencja (4 sten) i niskich w skalach: Wymaganie (3 sten) i Ochronianie (2 sten). Bardzo zbliżony profil wyników można zaobserwować w przypadku pana Adama, który uzyskał podwyższone wyniki w skali Akceptacja (7 sten), wysokie w skali Autonomia (8 sten) a przeciętne w skalach Wymaganie (5 sten) i Niekonsekwencja (5 sten) przy obniżonych wynikach w skali Ochronianie (4 sten).

egzekwować swoje polecenia czy nakazy, jednocześnie zostawiając miejsce dziecku do współdecydowania o swoich sprawach. Pan Adam w tym zakresie prezentuje umiarkowanie właściwą postawę, nieco bardziej sztywno trzyma się przyjętego przez siebie modelu wychowania, stawiając nieco wyższe wymagania do wykonywania obowiązków i powinności przez dziecko. Bywa też bardziej zmienny, postawa akceptująca często przeplata się z nadmierną ingerencją, krzykliwością, okazywaniem irytacji w stosunku do dzieci. Podsumowując, generalnie oboje rodziców przejawia właściwe i pożądane postawy rodzicielskie do swoich dzieci. Ważne jest to, że prezentowane przez nich postawy są w zdecydowanej większości, ze sobą bardzo spójne, co jest bardzo korzystne w procesie wychowania.

Dla pełnego obrazu relacji rodzinnych oraz sytuacji wychowawczej w rodzinie zdecydowałyśmy o badaniu postaw rodzicielskich nie tylko w percepcji rodziców, ale także samych dzieci. W tym celu zastosowałyśmy Skalę Postaw Rodzicielskich (SPR-2) w wersji dla młodzieży¹¹. Za pomocą tego narzędzia zbadaliśmy nastoletniego syna Janka. W odniesieniu do młodszego syna Piotra uzyskaliśmy pośrednio informacje o postawach rodziców i stosowanym przez nich systemie wychowawczym przy okazji wykonywania Testu Relacji Rodzinnych i podczas rozmowy. W naszym badaniu rodziny patchworkowej poprosiliśmy o ocenę postawy rodzicielskiej nie tylko do ojca i matki biologicznych, lecz także do rodzica przybranego.

W percepcji Jana prezentowane postawy zarówno przez matkę, jak i ojczyma są zbieżne i wysoce pożądane¹². Na podstawie otrzymanych wyników można przypuszczać, że osoba badana postrzega kontakty z biologiczną matką i ojczymem jako bliskie, uczuciowe, partnerskie, oparte na obustronnym zaufaniu i szacunku. Jan jest zadowolony, że rozumiana jest jego potrzeba prywatności, posiadania własnych spraw i rozwiązywania napotkanych problemów w sposób autonomiczny. Matka i ojczym służą mu wsparciem, ale nie narzucają siłą własnych rozwiązań. W ocenie Jana mama przejawia postawę umiarkowanie właściwą

¹¹ Wersja dla młodzieży podobnie jak ta dla rodziców zawiera pięć skal odpowiadających sześciu postawom rodzicielskim: akceptacji-odrzućenia, nadmiernie wymagającej, autonomii, niekonsekwentnej, nadmiernie ochraniającej. Osoba badana ustosunkowuje się do każdego ze stwierdzeń w kwestionariuszu, określając stopień prawdziwości stwierdzeń w odniesieniu do postaw prezentowanych przez ojca i matkę oddzielnie, na pięciostopniowej skali od prawda, raczej prawda, trudno powiedzieć po raczej nieprawda czy nieprawda. Otrzymane wyniki ujmowane są w skali stenowej.

¹² Jan uzyskał wyniki wysokie bądź podwyższone w skalach Akceptacja (9 sten - matka; 7 sten - ojczym) i Autonomia (9 sten - matka; 7 sten - ojczym), niskich w skali Wymaganie (2 sten zarówno matka, jak i ojczym) i bardzo niskich w skali Niekonsekwencja (1 sten zarówno matka, jak i ojczym), oraz bardzo niskich bądź przeciętnych w skali Ochranianie (5 sten - matka; 1 sten - ojczym).

w zakresie ochraniań, zdarza się, że się o niego nadmiernie troszczy i ingeruje w jego sprawy. Nieco inaczej Jan spostrzega swojego ojca biologicznego, z którym ma stosunkowo niewielki obecnie na co dzień kontakt. Otrzymane wyniki¹³ świadczą o przeciętnej satysfakcji osoby badanej z relacji z ojcem. Brakuje w niej bliskości, ciepła i zaangażowania od strony rodzica. Co prawda rodzic nie ingeruje w prywatność i samodzielność dziecka, ale wynika to bardziej z jego nieobecności w codziennym życiu. W ocenie Jana to matka biologiczna i ojczym prezentują bardziej pożądaną konfigurację postaw rodzicielskich niż jego biologiczny ojciec.

Badacze problematyki wychowania w rodzinie coraz chętniej posługują się pojęciem kompetencji rodzicielskich, zamiast tradycyjnie stosowanych pojęć postaw i stylów rodzicielskich. Ma to swoje uzasadnienie w tym, że pojęcie kompetencji rodzicielskich, odnosi się wprost do efektywności zachowań rodzicielskich i zakłada wyuczony ich charakter, a co za tym idzie, daje możliwość ich doskonalenia (Maczak, Jaworowska, 2017). W swoich badaniach rodzin patchworkowych także obok badania postaw rodzicielskich zdecydowałyśmy dodatkowo o badaniu kompetencji rodzicielskich, aby w sposób pełny pokazać aspekty wychowawcze w tym typie rodzin. W celu pomiaru kompetencji rodzicielskich w badanej rodzinie patchworkowej posłużyłyśmy się Testem Kompetencji Rodzicielskich (TKR) autorstwa Anny Maczak i Aleksandry Jaworowskiej¹⁴.

Zarówno pani Ewa, jak i pan Adam uzyskali przeciętne wyniki w skali Kompetencje Rodzicielskie¹⁵, co można interpretować, że oboje potrafią w umiarko-

¹³ Jan ocenił postawy rodzicielskie swojego biologicznego ojca jako przeciętne w skalach Akceptacja (6 sten), Wymagania (6 sten), Autonomia (5 sten) oraz niskie w skalach Niekonsekwencja (3 sten) i Ochranianie (1 sten).

¹⁴ Autorki narzędzia kompetencje rodzicielskie definiują jako dyspozycje rodziców warunkujące stosowanie przez nich takich sposobów postępowania z dzieckiem, które sprzyjają jego rozwojowi. Zatem jako umiejętności rodzicielskie, które sprzyjają kształtowaniu u dziecka autonomii i właściwej samoregulacji oraz poczucia skuteczności. Uzyskane wyniki można przedstawić z pomocą pięciu skal. Główna to skala kompetencji rodzicielskich, która mierzy umiejętności rodzicielskie przejawiające się w zachowaniach, które charakteryzują się średnim poziomem kontroli, zaangażowania i organizacji. Rodzice, którzy uznawani są przez specjalistów za dysfunkcyjnych uzyskują w niej niskie wyniki. Oprócz skali kompetencji narzędzie zawiera cztery skale dodatkowe pozwalające na ocenę skłonności rodzica do popełniania błędów: rygorysty (skłonność do nadmiernej kontroli w połączeniu z małym zaangażowaniem), permissywności (skłonność do przyznawania dziecku nadmiernej swobody w zakresie podejmowania zachowań czy działań, które mogą okazać się dla niego niebezpieczne), nadopiekuńczości (skłonność do zbyt silnego zaangażowania się w sprawy dziecka, w nadmiernej trosce o bezpieczeństwo, w zbyt dużym pomaganiu czy wręcz wyręczaniu) i bezradności (tendencja do przywiązywania przez rodzica niewystarczającej wagi do spójności i konsekwencji stawianych dziecku wymagań i przekazywanych mu oczekiwań) (Maczak, Jaworowska, 2017, s. 16).

¹⁵ Pani Ewa i pan Adam uzyskali przeciętne wyniki w skali Kompetencje Rodzicielskie (5 sten); wysokie wyniki w skali Permissywność (9 sten – matka; 8 sten – ojczym); niskie wyniki w skali

wany sposób stosować takie sposoby postępowania z dziećmi, które służą kształtowaniu ich systemów wartości, samowiedzy, umiejętności samoregulacji. Wykazują zainteresowanie problemami dzieci, okazują empatię i zrozumienie na przeciętnym poziomie. W odniesieniu do przeciętnych wyników w skali Kompetencje Rodzicielskie wysokie wyniki w skali Permisywność mogą oznaczać tendencję obojga opiekunów do przyznawania dzieciom dość dużej swobody, która prawdopodobnie wynika w ich przypadku z zaufania do swoich pociech. Jednocześnie niskie wyniki w skali Rygoryzm w tym odniesieniu pokazują, że matka i ojczym nie są nadmiernie krytyczni i kontrolujący. Ojczym też nie ma tendencji do przejawiania zachowań nadopiekuńczych, a matka robi to w umiarkowany sposób. Uzyskane wyniki przez panią Ewę i pana Adama korespondują z ich wynikami w Skali Postaw Rodzicielskich.

Na podstawie wypowiedzi udzielonych przez badanych dorosłych podczas wywiadów można wnioskować, że partnerzy prezentują nieco różne podejścia do wychowywania dzieci. Zgodni są co do wartości, które chcą dzieciom przekazać, ale często mają odmienne pomysły na metody wychowawcze i sposoby ich zastosowania. Są obszary, w których trudno jest im znaleźć porozumienie, co prowokuje konflikty. Pani Ewa uważa, że w wychowaniu ważne jest wyznaczanie granic, reguł oraz ich przestrzeganie. Mimo to daje dzieciom dużo przestrzeni, swobody. Kobieta krytycznie oceniła praktyki wychowawcze stosowane przez partnera, który jej zdaniem nie stosuje ustalonych reguł i zasad. W percepcji pani Ewy, pan Adam jest rodzicem, który najczęściej zwraca uwagę dzieciom, ale konsekwencje z niewłaściwego zachowania wyciąga matka. Ona pełni w rodzinie rolę tzw. złego policjanta. Ma także decydujący głos w sprawie wychowywania dzieci, choć jej działania koncentrują się głównie na kwestiach szkolnych. Pan Adam organizuje życie domowe rodziny, zajmuje się także kontrolowaniem dzieci.

Oboje dostrzegają brak spójności w prezentowanych oddziaływaniach wychowawczych, są zgodni, że dobór metod wychowawczych i brak konsekwencji w ich stosowaniu są głównym źródłem konfliktów między nimi. Zdają sobie sprawę z popełnianych błędów, są zgodni w ocenie swoich mocnych i słabych stron w tym obszarze. Zdaniem kobiety jej partner ma duży, choć nie zawsze pozytywny, wpływ na wychowanie chłopców. Wspólnie starają się rozwijać zainteresowania dzieci, podążając za ich aktualnymi fascynacjami. Realizacja pasji to bardzo ważny i ceniony przez nich obszar działań, zarówno indywidualnych, jak i wspólnych.

Rygoryzm (3 sten zarówno matka, jak i ojczym); niskie i przeciętne w skali Nadopiekuńczość (3 sten – ojczym; matka 5 sten – matka).

Rodzice odnieśli się także do trudności wychowawczych, z którymi mierzą się na co dzień. Wśród problemów, które sprawia Janek, pan Adam wskazał te, które dotyczą wyników w nauce oraz stosunku syna do podejmowania obowiązków szkolnych. Mimo, że chłopiec wkrótce przystępuje do egzaminów maturalnych, zdaniem ojczyma, nie wykazuje należytego zainteresowania nauką. W odniesieniu do Piotra, pan Adam dostrzega, iż chłopiec nadmierną ilość czasu poświęca grom komputerowym oraz mediom społecznościowym, co wymaga wprowadzania różnego rodzaju ograniczeń. Odnośnie do szkoły, zdaniem pana Adama, Piotrowi, podobnie jak jego bratu, brakuje ambicji i chęci rozwijania swoich mocnych stron, predyspozycji, które dostrzegają rodzice.

Najwięcej problemów wychowawczych, zdaniem pani Ewy, sprawia Jan. Wynika to z jego charakteru, temperamentu, osobowości. Chłopiec jest egocentryczny i apodyktyczny, oczekuje, żeby wszyscy dostosowywali się do jego planów, nie liczy się ze zdaniem i potrzebami innych. Pani Ewa zwróciła uwagę, że Janek zaniedbuje swoje obowiązki. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje w popełnianych przez pana Adama błędach wychowawczych. Jej zdaniem mężczyzna zbyt często „odpuszcza” chłopcom, traktuje ich ulgowo, wyręcza i jest niekonsekwentny.

Ponadto, podczas wywiadów, wszyscy członkowie rodziny nadmienili, że codziennie dochodzi między nimi do konfliktów. Postrzegają to jako coś naturalnego a nie jako negatywne zjawisko. Źródłem nieporozumień najczęściej są kwestie dotyczące wychowania dzieci, niekonsekwencji w egzekwowaniu zasad oraz niedostateczne poświęcanie sobie wzajemnie czasu. Zarzewiem konfliktów są także nierozwiązane problemy z przeszłości oraz sprawy dnia codziennego, np. nierozpakowana zmywarka. Najczęstszą strategią rozwiązywania konfliktów wypracowaną w rodzinie jest przeczekanie aż opadną emocje a następnie przyznanie się do błędu i przeproszenie, co wszyscy przyznają, że nie przychodzi im to łatwo.

ZAKOŃCZENIE

Analiza literatury przedmiotu pokazuje, że zazwyczaj w badaniach rodzin zrekonstruowanych koncentrowano się na trudnościach z jakimi borykają się patchworkowe systemy rodzinne. Dla nas niezwykle ważne było, aby oprócz wskazania zagrożeń, przede wszystkim pokazać potencjał i zasoby rodzin patchworkowych zgodnie z postulatem Tamary D. Golish (2003). Badaczka ta uważa, że zamiast koncentrować się na słabych stronach rodzin zrekonstruowanych powinno się wskazywać zachowania, postawy i przekonania, które wzmacniają

ich rozwój. Tylko dzięki zrozumieniu tego, co czyni silnym patchworkowy system rodzinny, jej członkowie mogą zacząć konstruktywnie współdziałać i tworzyć satysfakcjonujące relacje. Biorąc pod uwagę te przesłanki, w niniejszym artykule starałyśmy się pokazać pełne spektrum funkcjonowania takich rodzin – prezentując moce i słabe strony relacji rodzinnych i procesu wychowawczego, na przykładzie studium przypadku rodziny państwa M¹⁶. Analiza wyników badań kwestionariuszowych oraz pogłębionych wywiadów pokazała, że badana rodzina patchworkowa, która obecnie, po kilkunastu latach od jej powstania, w percepcji wszystkich jej członków, postrzegana jest jako szczęśliwa i spójna. Na początku jej funkcjonowania musiała zmierzyć się z różnego rodzaju wyzwaniami i kryzysami. Dotyczyły one w pierwszej kolejności wyznaczenia granic zewnętrznych i wewnętrznych rodzinnego systemu, ustalenia nowej rodzinnej hierarchii, zbudowania przez pana Adama autorytetu, jako głowy rodziny, pokonania trudności wychowawczych. Doświadczenia te, na drodze negocjacji i kompromisów, pozwoliły partnerom na wypracowanie strategii radzenia sobie z problemami. Szukanie wspólnych rozwiązań i dochodzenie do konsensusu ostatecznie wzmocniło partnerów, a także cały system rodzinny.

Jak się okazało na podstawie przeprowadzonych wywiadów wiele problemów, z którymi przyszło się mierzyć panu Adamowi i pani Ewie wyniknęło z braku początkowych uzgodnień w zakresie planowanych oddziaływań wychowawczych, to też skutkowało pojawieniem się rozbieżności w obrębie oddziaływań wychowawczych oraz generowało liczne konflikty między partnerami. Podjęte wyzwania i ciężka praca na przestrzeni lat przyczyniły się do zatarcia różnicy w postrzeganiu dzieci jako „moich” i „twoich”. Na ogół partnerzy starają się podobnie traktować zarówno Jana, dziecko biologiczne pani Ewy, jak i Piotra, wspólne dziecko pary. Niemniej jednak w sytuacjach trudnych, zdarza się, że pan Adam ma tendencję do ulgowego traktowania swojego biologicznego syna Piotra.

Dzięki zastosowanej złożonej strategii badawczej mogłyśmy otrzymać wielowarstwowy obraz rodziny. Każdy z jej członków miał możliwość pokazania nam subiektywnego odbioru relacji i oddziaływań wychowawczych, dzięki czemu mogłyśmy poznać ten system z wielu perspektyw. To ujawniło, że poszczególne osoby badane w niektórych swoich wypowiedziach próbowały przedstawić nieco wyidealizowany obraz rodziny. Na podstawie badań kwestionariuszowych można stwierdzić, że rodzina ta jest w miarę spójna oraz partnerzy podejmują podobne oddziaływania wychowawcze. Natomiast wywiady ujawniły pewną polaryzację relacji rodzinnych. Dorośli członkowie rodziny w wywiadach podkreślili, że

¹⁶ Z uwagi na ograniczone ramy artykułu zdecydowałyśmy się zaprezentować wyniki badań odnoszące się do tylko jednej z kilku biorących udział w projekcie badawczym rodzin patchworkowych.

w systemie występują diady: matki ze starszym synem oraz ojca – z młodszym. Takiego podziału nie dostrzega Piotr, najmłodsze dziecko. W indywidualnej percepcji chłopca jego rodzina cechuje się wysoką spójnością, rozumianą jako bliskość emocjonalna. Rodzice tworzą jasno wyodrębniony podsystem rodzicielski, obok którego znajduje się spójny podsystem rodzeństwa. Piotr miał pewne trudności z określeniem granic zewnętrznych rodziny, zastanawiał się, czy powinien uwzględnić w obrębie najbliższej rodziny osoby dziadków. Ze swojej perspektywy specyficznym też określił hierarchię w rodzinie jako odwróconą, w której to dziadkowie mają większe znaczenie w decydowaniu niż rodzice. Taka konfiguracja często jest spotykana w rodzinach zrekonstruowanych.

Niezwykle ważne dla dobrego funkcjonowania tego systemu patchworkowego w szerszym kontekście była serdeczna relacja jaką stworzyły pani Ewa z nową partnerką jej byłego męża. Stała się ona niejako pomostem między dwoma rodzinami. Pani Joanna okazała się bardzo pomocna w stworzeniu dobrej relacji między Jankiem a ojcem biologicznym. Co więcej macocha stała się ważną osobą w życiu Jana, wspomagając kontakty między ojcem i synem.

Podsumowując, mimo że pani Ewa i pan Adam zgłaszają różne trudności, z którymi przychodzi im się borykać zarówno w zakresie interakcji rodzinnych, kwestii wychowawczych czy też przyziemnych spraw życia codziennego, potrafią zauważyć i docenić siłę rodziny patchworkowej, którą razem stworzyli. Wśród mocnych stron rodziny patchworkowej pan Adam wymienił: nietuzinkowość, elastyczność, łatwe dostosowywanie się do zmieniającej się rzeczywistości i poczucie bezpieczeństwa, które ich rodzinny system zapewnia wszystkim osobom do niego należącym. Wysoko ceni to, że każda z osób ma dużą swobodę, możliwość osobistego rozwoju i samorealizacji. Dla pani Ewy wartością rodziny patchworkowej jest wielość i różnorodność wzorców, zwłaszcza męskich. Syn Jan postrzega swoją rodzinę jako system, w którym wszyscy wzajemnie sobie pomagają, wspierają się, mogą na siebie liczyć w każdej sytuacji. Bez względu na trudności, z którymi muszą się mierzyć zawsze wspólnie radzą sobie z problemami. Wszystkie osoby należące do rodziny czują się w niej dobrze i bezpiecznie, są ze sobą zintegrowane przy jednoczesnym zachowaniu odrębności. Chłopiec docenia ich zaangażowanie w budowanie silnego rodzinnego patchworku. Podobnie jego brat Piotr w trakcie rozmowy z nami odnosząc się do atmosfery panującej w rodzinie powiedział: „wszyscy się dobrze czujemy ze sobą [...], cieszę się, że mam taką rodzinę, nigdy nie chciałbym jej zmieniać”. Wszystkie osoby badane wysoko cenią sobie spokój i poczucie bezpieczeństwa, jakie udało im się osiągnąć w nowej patchworkowej rodzinie, co stanowi mocny fundament dla ich wzajemnych relacji oraz optymalnego środowiska wychowawczego.

BIBLIOGRAFIA

- CHERLIN, A.J., & FURSTENBERG, F.F. (1994). Stepfamilies in the United States: A reconsideration. *Annual Review of Sociology*, 20, 359-381.
- COLEMAN, M., FINE, M.A., GANONG, L.H., DOWNS, K., & PAUK, N. (2001). When you're not the Brady Bunch: Identifying perceived conflicts and resolution strategies in stepfamilies. *Personal Relationships*, 8, 55-73.
- COLEMAN, M., GANONG, L., & FINE, M. (2000). Reinvestigating remarriage: Another decade of progress. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1288-1307.
- BURKACKA, I. (2017). Monoparentalność, wielorodzina i rodzina zrekonstruowana. Współczesne nazwy modeli życia rodzinnego. *Artes Humanae*, 2, 61-94.
- DOBKOWSKA, D. (1984). Więzy uczuciowa w rodzinie zrekonstruowanej. W: L. Wołoszynowa (red.) *Materiały do nauczania psychologii. Psychologia rozwojowa, wychowawcza i społeczna*. T. 11 (s. 363-464). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- FRANCUZ, G. (1986). Psychologiczna analiza relacji zachodzących w rodzinach zrekonstruowanych. *Roczniki Filozoficzne*, 39(4), 87-102.
- GANONG, L.H., & COLEMAN, M. (1994). *Remarried family relationships (SAGE series on close relationships)*. SAGE Publications.
- GOLISH, T.G. (2003). Stepfamily Communication Strengths: Understanding the Ties That Bind. *Human Communication Research*, 29(1), 41-80.
- HETHERINGTON, E.M. (1999). Family functioning and the adjustment of adolescent siblings in diverse types of families. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 64(4), 1-25.
- HETHERINGTON, E.M., & HENDERSON, S.H. (1997). Fathers in stepfamilies. W: M. Lamb (red.), *The Role of the Father in Child Development* (s. 212-226). New York: John Wiley & Sons.
- KWAK, A. (1990). *Więzy osobowa w rodzinach rekonstruowanych*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- LEWANDOWSKA-WALTER, A. (2014). Rodzina zrekonstruowana. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- LEWANDOWSKA-WALTER, A., BŁAŻEK, M. (2018). *Test Relacji Rodzinnych*. Gdańsk: Pracownia Testów Psychologicznych i Pedagogicznych.
- MARGASIŃSKI, A. (2013). *Skale Oceny Rodziny. Polska adaptacja FACES IV – Flexibility and Cohesion Evaluation Scales Davida H. Olsona*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- MATCZAK, A., JAWOROWSKA, A. (2017). *Test Kompetencji Rodzicielskich*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- OLSON, D.H. (2013). *Kwestionariusz FACES IV i Model Kołowy: badania walidacyjne*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- PLOPA, M. (2008). *Skala Postaw Rodzicielskich. Wersja dla rodziców*. Warszawa: Vizja Press & It.
- PLOPA, M. (2012). *Skala Postaw Rodzicielskich - 2. Rodzice a młodzież*. Warszawa: Vizja Press & It.

SZANSE I ZAGROŻENIA W PROCESIE WYCHOWAWCZYM
W RODZINIE PATCHWORKOWEJ.
STUDIUM RODZINY ZREKONSTRUOWANEJ

STRESZCZENIE

Zarówno w Polsce, jak i na świecie zjawiskiem powszechnym jest rosnący odsetek rodzin zrekonstruowanych, w literaturze przedmiotu nazywanych także rodzinami patchworkowymi. W skład takiego modelu rodziny wchodzi para dorosłych wychowująca dzieci partnera z poprzedniego związku, dziecko wspólne, a także rodzic biologiczny, który na co dzień funkcjonuje poza podstawowym systemem rodzinnym. W procesie tworzenia rodziny patchworkowej ma miejsce nie tylko zespolenie różnych osób, ale także ich przekonań, nawyków, doświadczeń, jakie wnoszą do tej nowej relacji. Budowanie spójnej rodziny patchworkowej jest procesem długotrwałym i wymagającym. Oprócz analizowania wielu zagrożeń i trudności, niewątpliwie należy spojrzeć, jak taki układ rodzinny uczy tolerancji i odpowiedzialności. W artykule zostaną zaprezentowane wyniki fragmentu badań, których głównym celem było poznanie relacji rodzinnych oraz oddziaływań wychowawczych w badanych rodzinach patchworkowych z punktu widzenia poszczególnych członków tych złożonych systemów. Badanie było przeprowadzone w strategii badań jakościowych w paradygmacie interpretatywnym, wykorzystując metodę indywidualnych przypadków. Na przykładzie rodziny Państwa M. omówione zostały mocne i słabe strony oddziaływań wychowawczych w rodzinie patchworkowej.

Słowa kluczowe: rodzina patchworkowa; rodzina zrekonstruowana; proces wychowawczy.

OPPORTUNITIES AND THREATS IN THE PARENTING PROCESS
IN A PATCHWORK FAMILY:
STUDY OF A RECONSTRUCTED FAMILY

SUMMARY

Both in Poland and in the world, a common phenomenon is the growing percentage of step families, in the literature on this subject also called blended families. Such a family model consists of a couple of adults bringing up children of a partner from a previous relationship, a common child as well as a biological parent who functions outside the basic family system on a daily basis. In the process of creating a blended family there is not only the merging of different people, but also their beliefs, habits and experiences that they bring into this new relationship. Building a cohesive blended family is a long and demanding process. Besides analysing many risks and difficulties, it is undoubtedly necessary to look at how such a family arrangement teaches tolerance and responsibility. This article will present the results of a part of research whose main aim was to get to know family relations and educational interactions in the examined blended families from the point of view of individual members of these complex systems. The research was conducted in the strategy of qualitative research in the interpretative paradigm, using the method of individual cases. On the example of the family of Mr. and Mrs. M., the strengths and weaknesses of upbringing interactions in a blended family were discussed.

Keywords: a blended family; a reconstructed family; upbringing.